

Aleksander Oleszko

Podpis własnoręczny jako element formalny aktu notarialnego obejmującego czynność prawną (część pierwsza)*

1. Znaczenie nazwiska (imienia) oraz podpisu w prawie cywilnym i na gruncie prawa o notariacie

1.1 Nazwisko i imię oraz podpis jako środki indywidualizacji osoby fizycznej w obrocie cywilnoprawnym

Przepisy kodeksu cywilnego nie zawierają żadnych postanowień odnoszących się do identyfikacji osoby fizycznej w postaci jej oznaczenia odróżniającego daną osobę fizyczną od innej osoby jako podmiotu stosunków cywilnoprawnych, w tym także w obrocie cywilnoprawnym. Co więcej, kodeks cywilny nie odwołuje się do imienia i nazwiska nawet wówczas, gdy przepisy mówią o „podpisie” (por. np. art. 78, 81 § 3, 949 § 1, 951 § 2, 953). W piśmiennictwie zwraca się uwagę¹, że nie da się usprawiedliwić tego braku stwierdzeniem, że problematykę nazwisk oraz imion

* Część druga artykułu opublikowana zostanie w numerze 9(125) Rejenta.

¹ Zob. zwłaszcza S. Grzybowski, *System prawa cywilnego. Część ogólna*, Ossolineum 1974, t. I, s. 324 i cyt. tam dalsza literatura; tenże, [w:] *System prawa cywilnego. Część ogólna*, Ossolineum 1985, t. I, s. 326 i nast. oraz cyt. tam obszerna literatura. Z nowszych opracowań zob. A. Maćczyński, *Znaczenie prawne aktu małżeństwa w świetle kodeksu rodzinnego i opiekuńczego oraz prawa o aktach stanu cywilnego*, [w:] *Księga pamiątkowa ofiarowana Księdzu Profesorowi Remigiuszowi Sobańskiemu*, red. M. Pazdan,

regulują przepisy kodeksu rodzinnego i opiekuńczego (por. art. 25 i 29, 88, 89, 90, 122 § 1-3, 126) oraz prawo o aktach stanu cywilnego² (np. art. 32 pkt 3, 34 ust. 2, 37-39, 62 ust. 1-2, 67 ust. 1) czy wreszcie liczne ustawy o charakterze administracyjnym³. W większości wypadków postanowienia tych przepisów nie dotyczą wskazania tożsamości osoby fizycznej w stosunkach cywilnoprawnych. Niewątpliwie trzeba przyjąć, iż na gruncie prawa cywilnego indywidualizacja osoby fizycznej następuje przez określenie tej osoby nazwiskiem oraz imieniem lub tylko imieniem. Zarazem jednak S. Grzybowski dodaje, że obowiązujący porządek prawny nie zawiera żadnego ogólnie ujętego przepisu, który by bezpośrednio i wyraźnie stanowił, że każda osoba fizyczna jest właśnie w ten i tylko w ten sposób zindywidualizowana, lub statuował obowiązek albo prawo korzystania z takiej indywidualizacji. Zasada indywidualizacji przy pomocy nazwiska oraz imienia jest mimo to podstawą całego szeregu przepisów szczególnych, w tym także prawa o notariacie (o czym niżej)⁴.

Zwykło się przyjmować, że na gruncie prawa cywilnego istnieje wprowadzenie obowiązku ustalenia nazwiska i imienia każdej osoby fizycznej oraz używania przez tę osobę ustalonego nazwiska (imion), to jednak nie ma podstaw dla podzielania poglądu, jakoby we wszystkich sytuacjach, w szczególności w obrocie cywilnym⁵, istniał obowiązek używania wyłącznie ustalonych nazwisk i imion, i to w postaci uwidocznionej w aktach stanu cywilnego lub w dowodzie osobistym. W zakresie obrotu cywilnego nie ma, poza nielicznymi przepisami szczególnymi⁶, podstaw do kwestionowania dopuszczalności indywidualizowania osoby fizycznej bez sięgania do

Katowice 2000, Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego nr 1905, s. 239 i nast.; S. Rudnicki, [w:] S. Dmowski, S. Rudnicki, *Komentarz do kodeksu cywilnego*. Księga pierwsza. *Część ogólna*, Warszawa 1998, s. 200-204.

² Ustawa z dnia 29 września 1986 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. Nr 36, poz. 180 ze zm.).

³ Zob. zwłaszcza art. 37 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 10 kwietnia 1974 r. o ewidencji ludności i dowodach osobistych (Dz.U. z 1984 r. Nr 32, poz. 174 ze zm.).

⁴ Zob. przypis 1.

⁵ Oznaczenie nazwiska ma także istotne znaczenie co do osoby zmarłej, zob. J. Mazurkiewicz, *Umieszczenie i zachowanie w znakach towarowych nazwiska zmarłych*, [w:] *O źródłach i elementach stosunków cywilnoprawnych. Księga pamiątkowa ku czci prof. Alfreda Kleina*, red. E. Gniewek, Zakamycze 2000, s. 277 i nast.

⁶ Do tych uregulowań zalicza się między innymi prawo o notariacie.

jej imienia i nazwiska. Ów podpis nie musi więc odpowiadać danym aktom stanu cywilnego lub dowodu osobistego⁷. Należy wreszcie podnieść, iż przy zawieraniu umów powszechnie spotykanych w bieżących sprawach życia codziennego w ogóle nie dochodzi do identyfikacji jednej lub obu stron przy pomocy nazwiska i imienia. Indywidualizacja może również polegać na oznaczeniu, które w sposób zamierzony prowadzi do „przesłonięcia” imienia i nazwiska (chodzi zwłaszcza o używanie pseudonimu bez zamiaru wprowadzenia kogoś w błąd).

Należy zgodzić z powszechnie przyjmowanym poglądem, iż w stosunkach cywilnoprawnych wykazanie tożsamości może nastąpić w zasadzie w dowolny sposób, zaś w postępowaniu sądowym przy pomocy którychkolwiek przewidzianych w kodeksie postępowania cywilnego środków dowodowych.

Na gruncie prawa cywilnego podpis spełnia dwie zasadnicze funkcje: materialnoprawną oraz formalną. Pierwsza znaczenie podpisu upatruje w dobrowolnym akceptowaniu treści złożonego oświadczenia woli i wiedzy, z którym wiążą się określone cele i skutki prawne; druga – uwydatnia się jako środek dowodowy oraz jest przesłanką formalnego uznania danego dokumentu za urzędowy, a także afirmacją jego treści.

W przepisach odnoszących się do podpisu, kodeks cywilny zupełnie przemilcza język, w którym podpis powinien być złożony. Kwestii tej nie regulowało także zunifikowane prawo cywilne. Jedynie na gruncie prawa wekslowego i czekowego wypowiedziany został podgląd, któremu przypisuje się bardziej ogólne znaczenie, iż podpisem jest kwalifikacja pewnego zespołu znaków pisarskich, nie uzależniona od tego, jakiego użyto alfabetu oraz systemów znaków⁸. W ten sposób dopuszcza się podpis systemem stenograficznym, a w najbliższym czasie elektronicznym^{8a}.

⁷ Odnosi się to zwłaszcza do ważności testamentu holograficznego (art. 949 § 1 k.c.) oraz testamentu allograficznego (art. 951 k.c.). W innych sytuacjach za „nazwisko” dopuszcza się ograniczenie wystawcy czeku lub weksla do podpisu w postaci skróconego nazwiska.

⁸ Tak zwłaszcza S. Wróblewski, *Prawo wekslowe i czekowe*, Kraków 1936, s. 34, a za nim S. Grzybowski cyt. w przypisie 1.

^{8a} F. Wejman, *Przekład Dyrektywy o wspólnotowej infrastrukturze podstaw elektronicznych*, *Transformacje Prawa Prywatnego* 2000, nr 1-2, s. 17 i nast.; A. Ambroziewicz, *Podpis elektroniczny – pojęcie i funkcje w obrocie*, *PS* 2001, nr 1, s. 24 i nast.

Odpowiednikiem podpisu osoby nie umiejącej lub nie mogącej pisać jest tuszowy odcisk palca z uwidocznieniem jej imienia i nazwiska (art. 79 k.c. oraz art. 87 § 1 pkt 4 pr. o not.).

1.2. Podpis jako wymóg zachowania formy pisemnej dla oświadczenia woli

Wśród szczególnych form dla złożenia oświadczenia woli w sferze obrotu cywilnoprawnego⁹ kodeks cywilny wyróżnia:

- a) zwykłą formę pisemną,
- b) formę pisemną z urzędowym poświadczeniem podpisu,
- c) formę pisemną z urzędowym poświadczeniem daty oraz
- d) formę aktu notarialnego.

Wszystkie wymienione formy wymagają złożenia podpisu przez osobę (osoby) składające oświadczenie woli jako przesłankę dojścia do skutku określonej czynności prawnej. Jednakże kodeks cywilny jedynie co do zachowania zwykłej formy pisemnej wskazuje, że wystarcza złożenie własnoręcznego podpisu na dokumencie obejmującym treść oświadczenia woli (art. 78 zd. 1 *in princ.* k.c.). Bliżej nie określa, jakie sekwencje składają się na „własnoręczność podpisu”. Natomiast kwestie wymogu dla pozostałych form szczególnych co do złożenia własnoręcznego podpisu ustawodawca pozostawił zupełnie poza regulacją kodeksową. Wymóg formy ad b) i c) jest zachowany, jeżeli spełniony zostaje obowiązek własnoręcznego podpisu dla zwykłej formy pisemnej z urzędowym poświadczeniem tego podpisu (art. 96 pkt 1 pr. o not.) bądź z urzędowym poświadczeniem daty złożenia na piśmie oświadczenia woli (art. 81 k.c. w zw. z art. 96 pkt 3 pr. o not.). Z kolei wymóg wskazania nazwiska, imienia oraz podpisu co do zachowania formy aktu notarialnego (pkt d) pozostawiony jest w całości regulacji art. 92 § 1 pr. o not. Godzi się zauważyć, iż wymóg podpisu dla oceny dokumentu stwierdzającego złożenie oświadczenia woli, jeżeli ustawa nadaje temu dokumentowi charakter urzędowy (por. art. 2 § 2 pr. o not.), odnosi się wówczas do zagadnienia złożenia podpisu nie tylko przez składającego oświadczenia woli, ale także przez notariusza jako sporządzającego daną czynność notarialną (por. art. 88 pr. o not.). W tym ostatnim

⁹ Pomijam w tym miejscu szczególne formy dla oświadczeń woli przewidziane poza ks. I kodeksu cywilnego oraz poza kodeksem cywilnym.

wypadku chodzi o podpis notariusza i złożenie przez niego pieczęci urzędowej na stosownym dokumencie jako wymogu formalnym pisma urzędowego (art. 2 § 2 w zw. z art. 97 oraz art. 92 § 1 pkt 8 i 9, a także art. 110 § 3 i art. 112 § 2 pr. o not.).

Brak właściwej w tym względzie synchronizacji przepisów kodeksu cywilnego oraz prawa o notariacie sprawia, iż wymóg „własnoręczności podpisu” składającego oświadczenie woli nie jest jednoznacznie rozumiany.

S. Grzybowski uważa, że podpis (art. 78 zd. 1 k.c.) nie musi odpowiadać dokładnie danym zawartym w aktach stany cywilnego, może nawet zawierać tylko inicjały albo samo imię w formie przyjętej między stronami (np. parafę, inicjały); wystarczy, żeby był złożony na oryginale pisma¹⁰. Zupełnie odmiennie kwestię tę ujmuje Z. Radwański¹¹. Przejmuje mianowicie, że w rozumieniu art. 78 § 1 zd. 1 k.c. przez podpis należy rozumieć zawsze posłużenie się znakiem własnoręcznym. Z tego względu nie mogą być uznane za podpisy tzw. facsimile, odtworzenie podpisu metodą fotograficzną, drukarską, napisy sporządzone maszynowo (maszyną do pisania)¹². Podpis powinien wyrażać co najmniej pełne nazwisko składającego oświadczenie woli, chociaż nie musi być złożony w postaci łatwo czytelnej, ale za to charakterystycznej dla osoby podpisującej się. Cechom tym nie odpowiada ani tzw. parafa (inicjały), ani inne słowne znaki tożsamości, jak w szczególności tuszowy odcisk palca, który na mocy art. 79 k.c. pełni jedynie funkcję zastępczą podpisu¹³.

1.3. Znaczenie podpisu w świetle prawa o notariacie

Wymogi podpisania aktu notarialnego mającego objąć czynność prawną, najczęściej umowę, zawarte są w prawie o notariacie. Celowo użyto w tym miejscu liczby mnogiej „wymogi”, ponieważ przepisy prawa o notariacie z podpisaniem aktu notarialnego (ściślej projektu aktu, gdyż złożone podpisy nadają projektowi dopiero charakter aktu notarialnego jako doku-

¹⁰ Zob. przypis 1.

¹¹ Z. Radwański, [w:] *System...*, 1984, s. 624.

¹² Orzeczenie SN z dnia 17 kwietnia 1967 r., NP 1967, nr 12, s. 1720 oraz tam aprobowująca glosa J. Krajewskiego.

¹³ Z. Radwański, jw.; podobnie A. Brzozowski, [w:] K. Pietrzykowski, *KC. Komentarz*, Warszawa 1999, t. I, s. 257, art. 79, Nb 1.

mentu urzędowego) wiązą różne skutki i nadają podpisowi określone znaczenie. Nie można także pominąć faktu, że wymóg podpisu odnosi się do różnych osób „związanych” ze sporządzeniem aktu notarialnego (por. art. 92 § 1 pkt 8 i 9 pr. o not.). Podpis wiąże ustawa z pewną sekwencją czasową jego sporządzenia (art. 92 § 1 pkt 1 *in fine* pr. o not.), czy też z określoną sekwencją następstw poszczególnych czynności związanych ze sporządzeniem aktu (akt przed podpisaniem powinien być odczytany – art. 94 § 1 zd. 1 pr. o not.). W tym ostatnim wypadku przypisuje się szczególnie znaczenie do stwierdzenia, że akt został „odczytany, przyjęty i podpisany” (art. 92 § 1 pkt 7 pr. o not.).

Spotykamy się zatem z licznymi uregulowaniami odnoszącymi się do „podpisu”, co wymaga nie tylko bliższego ustosunkowania się do sygnalizowanych problemów, ale także do dokonania próby oceny i udzielenia odpowiedzi na pytanie o ewentualne skutki niedochowania się wymogu „podpisu” i jego wpływu na charakter dokumentu oraz zawartej w akcie czynności prawnej.

Przed wszystkim podpis wiąże się ze szczególnym stwierdzeniem uznawanym za pewne *iunctim*, iż „akt został odczytany, przyjęty i podpisany” (pkt 7 § 1 art. 92 pr. o not.). Stwierdzenie bowiem w części końcowej aktu powyższej klauzuli ustala w sposób wyraźny, iż:

a) nie tylko stało się zadość nakazowi płynącemu z art. 92 § 1 pkt 7 pr. o not., ale notariusz w trakcie czytania aktu przekonał się, że strony dokładnie zrozumiały treść i znaczenie aktu, a przez to samo, że akt odpowiada ich woli,

b) strony akt przyjęły, czemu dały wyraz w postaci złożenia podpisu,

c) jest widoczne samo przez się, że skoro akt został podpisany, to także został „przyjęty”.

Wprawdzie złożone podpisy świadczą, że akt został przyjęty i w gruncie rzeczy stwierdzenie tego wymogu w akcie w postaci odrębnej klauzuli mogłoby wydawać się zbędne, to jednak wobec kategorycznego nakazu prawa o notariacie, klauzula z pkt 7 § 1 art. 92 musi być zamieszczona w treści każdego aktu notarialnego¹⁴. Można jednak spotkać stanowisko, iż

¹⁴ W. Natanson, *Prawo o notariacie*, Warszawa 1953, s. 87; zob. także E. Drozd, *Forma aktu notarialnego*, [w:] *Księga pamiątkowa. I Kongres Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej*, Poznań-Kluczbork 1993, s. 17. Autor ten jednoznacznie stwierdza, iż nie wystarcza prawidłowe odczytanie aktu notarialnego, jeżeli w akcie nie zamieszczono o tym wzmianki.

powyższa klauzula jest zbyt formalistyczna. Zapomnienie napisania powyższej formułki nie powinno stanowić rygору pozbawienia aktu notarialnego charakteru dokumentu urzędowego. Można co najwyżej wywołać jakieś sprawdzenie, np. dopuszczenie w tym wypadku badania świadków¹⁵.

Wymóg podpisu (pkt 8 § 1 art. 92 pr. o not.) to stwierdzenie, że osoby uczestniczyły w sporządzeniu aktu w charakterze i zakresie przewidzianym przez prawo. Akt po odczytaniu i po podpisaniu przez strony powinien być niezwłocznie podpisany przez notariusza. Odmienna praktyka jest niedopuszczalna. Jeżeli więc braknie któregokolwiek z tych podpisów (pkt 8 i 9 § 1 art. 92 pr. o not.), akt nie został sporządzony, choćby notariusz później go podpisał. Brak wymaganego podpisu – jak zostało trafnie zauważone w piśmiennictwie – nie jest tylko kwestią wadliwego sporządzenia aktu notarialnego; to kwestia samego bytu aktu jako dokumentu urzędowego¹⁶.

Podpis notariusza, który zamyka każdy dokument notarialny, uświęca akt w jego całokształcie i nadaje mu ostateczną moc prawotwórczą między stronami¹⁷.

Wymóg podpisów (pkt 8 i 9 § 1 art. 92 pr. o not.), nadając aktowi notarialnemu moc dokumentu urzędowego, odnosi również dalsze skutki co do ograniczeń dowodowych z art. 247 k.p.c. w zakresie próby obalenia domniemania treści istotnych czynności prawnej stwierdzonej w akcie. „Przyjęcie aktu” przez złożenie podpisu sprawia, iż oświadczenie woli zawarte w akcie notarialnym w zakresie dotyczącym ceny w umowie sprzedaży nie może być podważone, gdyż prowadziłoby to do obejścia przepisów o formie zastrzeżonej pod rygorem nieważności (art. 247 k.p.c.)¹⁸. Warto także odnotować pogląd przyjmujący, iż w sprawie toczącej się między stronami umowy sprzedaży udziału we współwłasności (współużytkowaniu wieczystym) i współwłasności budynku niedopuszczalne jest prowadzenie dowo-

¹⁵ Tak S. Szere, *Prawo o notariacie. Komentarz do czynności notarialnych*, Warszawa 1934, s. 59 i nast.

¹⁶ Tak zwłaszcza E. Drozd, *Z problematyki zawarcia umowy w formie aktu notarialnego*, Rejent 1996, nr 4-5, s. 20.

¹⁷ W. Natanson, *Prawo o notariacie...*, s. 87.

¹⁸ Wyrok SN z dnia 7 sierpnia 1997 r. I CKN 214/97, w ten sposób Sąd Najwyższy odstąpił od wcześniejszego i odmiennego w tym względzie stanowiska wyrażonego w uchwale z dnia 20 października 1966 r. III CZP 37/96, OSN CP 1967, nr 7-8, poz. 119.

du ze świadków na okoliczność, że został nabyty inny udział niż określony w umowie sporządzonej w formie aktu notarialnego¹⁹.

2. Podmioty (osoby) podpisujące akt notarialny

2.1. Podpisy osób biorących udział w akcie

Podmioty biorące udział w akcie są to osoby wymienione w komparycji aktu, niezależnie od tego, czy ich udział w czynności stwierdzonej aktem był merytorycznie uzasadniony²⁰.

2.2. Podpisy osób obecnych przy sporządzeniu aktu notarialnego

Przez osoby obecne przy sporządzaniu aktu należy rozumieć wyłącznie osoby, których obecność spowodowana jest wymaganiami stawianymi przez prawo o notariacie. Należą do nich: tłumacz (art. 87 § 1 pkt 1), osoba zaufana (art. 87 § 1 pkt 3), biegły (art. 87 § 1 pkt 2 i 5) i osoba umieszczająca swój podpis, jeżeli osoba biorąca udział w czynności nie umie lub nie może pisać (art. 87 § 1 pkt 4).

W praktyce wyłoniła się wątpliwość, czy osoba zaufana, o której mowa w przepisie art. 87 § 1 pkt 3 pr. o not., ma urzędowe zadanie zobiektywizowanego poświadczenia faktu i przebiegu dokonanej czynności notarialnej na wzór świadka, co oznaczałoby, że naruszenie wymogów z art. 87 § 2 pr. o not. odbierałoby sporządzonemu aktowi notarialnemu charakter dokumentu urzędowego. Osoba zaufana była bowiem spokrewniona z głuchoniemym, który był stroną czynności prawnej stwierdzonej w akcie notarialnym. Okoliczności pokrewieństwa notariusz nie stwierdził w powyższym akcie, co strona przeciwna zarzuciła w późniejszym postępowaniu sądowym o stwierdzenie nieważności zawartej umowy.

Negatywna odpowiedź na powyższe pytanie wiąże się z dwiema przesłankami. Pierwsza ma na uwadze, iż prawo o notariacie nie mówi o udziale świadka przy dokonywanej czynności notarialnej. Oznacza to, że obecność świadka lub jego brak są prawnie obojętne w tym sensie, że nie ma żadnego znaczenia dla oceny charakteru mocy prawnej sporządzonej czynności notarialnej. Prawo o notariacie, przewidując instytucję świadka czynności

¹⁹ Postanowienie SN z dnia 7 stycznia 1998 r. III CKN 307/97, OSN IC 1998, nr 9, poz. 135 oraz częściowo krytyczna glosa A. B i e r a n o w s k i e g o, Rejent 1998, nr 11, s. 123 i nast.

²⁰ E. D r o z d, *Forma...*, s. 24 i tam cyt. przypisy 25.

notarialnej, czyni to niejako abstrakcyjne; nie wskazuje bowiem przypadku, w którym udział świadka byłby konieczny dla oceny sporządzonego dokumentu notarialnego jako dokumentu urzędowego. Druga to ta, iż osobę zaufania wskazuje do udziału w czynności notarialnej ten, który tę czynność dokonuje. Osoba zaufana musi się przede wszystkim cieszyć jego właśnie zaufaniem. Przez ten akt wyboru osoba zaufana staje się jego powiernikiem i pomocnikiem zapewniającym mu poczucie pewności prawidłowej komunikacji z otoczeniem, zaburzonej z uwagi na kalectwo. Osoba zaufana spełnia zatem w przeważającej mierze potrzeby wynikające z subiektywnych oczekiwań tego, kto ją do udziału w czynności powołał²¹. Wymóg złożenie podpisu osoby zaufanej jako obecnej przy sporządzaniu aktu nie ma wpływu na jego ocenę jako dokumentu urzędowego. Ograniczenia dowodowe co do powyższej okoliczności udziału osoby zaufania publicznego w sporządzeniu aktu notarialnego nie znajdują zastosowania.

Wymóg stwierdzenia oraz złożenia podpisu przez biegłego obecnego przy sporządzeniu testamentu notarialnego dokonanego przez testatora głuchoniemego był podmiotem oceny tegoż testamentu w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku na rzecz spadkobierców powołanych w tymże testamencie. Pominięty w testamencie notarialnym uczestnik postępowania, jako spadkobierca ustawowy, gdyby doszło do takiego powołania do spadku, zarzucił brak mocy dokumentowi urzędowemu – aktowi notarialnemu stwierdzającemu rozrządzenie testamentowe – ponieważ spadkodawca głuchoniemy złożył oświadczenie woli *mortis causa* „na mię”, bez udziału biegłego wymaganej specjalności, którego obecność oraz podpis powinien stwierdzić notariusz w sporządzonym akcie notarialnym (art. 87 § 1 pkt 2 w zw. z art. 92 § 1 pkt 8 pr. o not.). Tymczasem sporządzony akt notarialny nie zaświadczał obecności biegłego przy sporządzaniu testamentu, czego dowodem miało być pominięcie nazwiska i imienia tegoż biegłego w komparycji aktu notarialnego (pkt 4 § 1 art. 92 pr. o not.) oraz brak jego podpisu jako osoby obecnej przy sporządzaniu aktu notarialnego (art. 92 § 1 pkt 8 pr. o not.), mimo że w rzeczywistości biegły ten był obecny przy sporządzeniu testamentu notarialnego. Okoliczność ta została ustalona w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku na podstawie powyższego testamentu.

²¹ Postanowienie SN z dnia 12 marca 1998 r. II CKU 147/97, OSN IC 1998, nr 11, poz. 175.

W związku z powyższym powstaje problem oceny skutków pominięcia przez notariusza stwierdzenia w akcie obecności biegłego jako osoby obecnej przy sporządzeniu aktu notarialnego. Należy podnieść, iż notariusz uczynił zadość wymogom z art. 87 § 1 pkt 2 pr. o not. W rzeczywistości biegły był bowiem obecny przy sporządzeniu aktu notarialnego, przez co zostały zachowane wymagane przesłanki formalne wskazane przepisami prawa o notariacie. Jak wskazano, nie każde uchybienie formalne polegające na braku stwierdzenia danej okoliczności w akcie notarialnym powoduje dyskwalifikację tego dokumentu urzędowego. Uchybienie to należy uznać za drugorzędne, a nie „konstytutywne” w tym znaczeniu, że samo pominięcie stwierdzenia w akcie udziału biegłego przy dokonanej czynności notarialnej nie pozbawia tego dokumentu charakteru urzędowego.

Trzeba także mieć na uwadze sytuację, w której notariusz stwierdził w komparycji aktu notarialnego udział osoby obecnej przy sporządzeniu aktu, ale osoba ta aktu nie podpisała. W takim wypadku brak podpisu osoby obecnej przy sporządzeniu aktu notarialnego należy uznać za drugorzędny. Okoliczność tę można dowodzić każdym dowodem.

2.3. Podpis notariusza

2.3.1. Złożenie podpisu na oryginale aktu notarialnego

Wymóg podpisu notariusza zawarty jest w punkcie 9 § 1 art. 92 pr. o not., który dopiero wraz z nakazem wskazanym w punkcie 8 tegoż przepisu nadaje projektowi aktu notarialnego charakter dokumentu urzędowego. Jeżeli więc braknie któregośkolwiek z tych podpisów, akt nie został sporządzony, chociaż notariusz go podpisał. Brak wymaganego podpisu nie jest tylko kwestią wadliwego sporządzenia aktu notarialnego, to kwestia bytu aktu jako dokumentu urzędowego²². Trafnie zwrócono uwagę, iż złożenie samego podpisu przez notariusza nie spełni zadość wymogom formalnym wskazanym w art. 92 § 1 pkt 9 pr. o not., jeżeli w akcie notarialnym pominięte zostanie w ogóle nazwisko i imię notariusza (zastępcy notariusza) sporządzającego dany dokument oraz siedziba jego kancelarii (pkt 3 § 1 art. 92 pr. o not.). Dane te nie muszą natomiast być umieszczone w komparycji aktu notarialnego. Istotne jest, ażeby podpis notariusza oraz wskazania zawarte w art. 92 § 1 pkt 3 pr. o not. nie budziły jakichkolwiek wątpliwości co do identyfikacji personalnej notariusza sporządzającego dany dokument.

²² Zob. E. D r o z d, *Z problematyki zawarcia umowy...*, s. 20.

Podpisujący się notariusz nie musi przy nazwisku dodać dopisku „notariusz”, „zastępca notariusza”, „asesor notarialny” sporządzający akt w charakterze zastępcy notariusza, ponieważ stwierdzenia te czy ich brak nie mają znaczenia dla oceny charakteru dokumentu jako urzędowego²³.

Połączenie wymogów formalnych podpisu notariusza ze wskazaniem w akcie jego imienia oraz nazwiska, a także siedziby kancelarii notarialnej może mieć istotne znaczenie, ponieważ w praktyce notarialnej spotykamy się z koniecznością oceny charakteru sporządzonego aktu w sytuacjach, gdy jego dokonanie następuje w wyznaczonej wprowadzie siedziby kancelarii, ale gdy nie ma jeszcze wystawionej pieczęci urzędowej (por. art. 8 pr. o not.). Wypisy aktu otrzymały strony dopiero po kilku dniach po sporządzeniu oryginału, gdy notariusz dysponował już wymaganą pieczęcią urzędową. Okoliczność ta została następnie podniesiona jako przyczyna żądania unieważnienia zawartej między stronami umowy stwierdzonej w akcie z tej przyczyny, iż akt nie miał charakteru dokumentu urzędowego, ponieważ w chwili zawarcia umowy notariusz nie dysponował wymaganą pieczęcią, co opóźniło wydanie wypisu, a to zdarzenie miało wpływ na skutki umowy, gdyż strony nie mogły wykazać się tym dokumentem. Zdarzają się także wypadki, w których notariusz zarówno w komparycji aktu (pkt 3 § 1 art. 92 pr. o not.), jak i składając swój podpis, posłużył się nieaktualnym nazwiskiem (nazwiskiem rodzowym), zamiast nazwiskiem zgodnie ze sporządzonym aktem małżeństwa.

W pierwszym wypadku notariusz został przeniesiony do innej siedziby (miejscowości) i po uruchomieniu kancelarii sporządzał czynności notarialne, w tym oczywiście również akty notarialne, posługując się na wypisach pieczęcią urzędową wydaną według siedziby jego poprzedniej kancelarii. Najprawdopodobniej notariusz posługiwał się „starą pieczęcią urzędową”, ponieważ nie dysponował jeszcze pieczęcią „nową”. Zachowanie notariusza przejawiało się także w tym, iż po sporządzeniu aktu notarialnego nie wydawał stronom wypisu, a czynił to w kilkanaście dni później, gdy używał już pieczęć urzędową zgodną z nową siedzibą jego kancelarii. Za każdym razem problem dotyczył oceny sporządzonego aktu jako dokumentu urzędowego. We wszystkich sporządzonych w owym okresie aktach notarialnych, w komparycji każdego z nich notariusz wymienił swoje na-

²³ Tak E. D r o z d, *Forma...*, s. 22 oraz s. 26.

zwisko i imię, wskazał siedzibę kancelarii zgodnie z decyzją o przeniesieniu jej siedziby do nowej miejscowości i akt podpisał.

Łatwo zauważyć, iż wśród wymogów formalnych sporządzonego aktu notarialnego prawo o notariacie nie wymienia „opatrzenia” aktu pieczęcią urzędową (por. art. 8 pr. o not.). Oznacza to, że kwestia „opatrzenia” aktu pieczęcią to wymóg odnoszący się do wypisu aktu, a nie jego oryginału jako dokumentu urzędowego. Pozwala to stwierdzić, że co do zachowania przesłanek z art. 92 i nast. pr. o not. akt notarialny został sporządzony prawidłowo. W szczególności akt wskazuje na aktualną siedzibę kancelarii notarialnej, miejsce sporządzenia aktu oraz podpis notariusza. Uważam, iż notariusz mógł sporządzić akt bez dysponowania pieczęcią urzędową dla nowej siedziby kancelarii. Istotne jest, że w chwili sporządzenia aktu notarialnego notariusz uruchomił kancelarię zgodnie z decyzją Ministra Sprawiedliwości oraz z zachowaniem procedury wskazanej w art. 14 pr. o not. Trzeba jednak zaznaczyć, iż dla oceny sporządzonego dokumentu notarialnego i podpisanego przez notariusza nie mają znaczenia jakiegokolwiek uchybienia związane z funkcjonowaniem kancelarii. Osoba korzystająca z usług notariusza w zakresie dokonanej czynności notarialnej nie ma przecież obowiązku sprawdzenia, czy uruchomiona kancelaria odpowiada wymogom prawa o notariacie. Wszystkie w tym zakresie uchybienia obciążają notariusza, ale nie mają wpływu na ocenę sporządzonego dokumentu notarialnego jako dokumentu urzędowego.

W drugim wypadku notariusz sporządzający akt notarialny podpisał go swoim poprzednim nazwiskiem (nazwiskiem rodowym). Nazwisko to wskazał także w komparycji aktu. W związku z tym powstała wątpliwość, czy jeżeli po zawarciu związku małżeńskiego notariusz przybrała nowe nazwisko męża, a mimo to nadal używa pieczęci urzędowej z nazwiskiem rodowym i opatruje tym samym nazwiskiem swój podpis, to czy sporządzony w ten sposób akt ma charakter dokumentu urzędowego.

Stwierdzenie, że notariusz „przybrała nowe nazwisko”, oznacza, że w świetle art. 25 § 2 k.r.o. notariusz może przybrać:

- 1) wspólne nazwisko, którym jest dotychczasowe nazwisko męża bądź
- 2) połączyła ze swoim nazwiskiem dotychczasowym nazwisko drugiego z małżonków²⁴.

²⁴ M. Sychowicz, [w:] *Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem* pod red. K. Piaseckiego, Warszawa 2000, s. 112-113.

Bez wątpienia dowodem identyfikującym nazwisko danej osoby po zawarciu związku małżeńskiego jest akt małżeństwa, który stanowi wyłączny dowód zdarzeń w nim stwierdzonych.

W rozważanej sytuacji zdarzeniem tym jest przyjęcie nazwiska małżonków²⁵. Regulacje odnoszące się do akt stanu cywilnego oraz prawa o notariacie w aspekcie nazwiska oraz podpisu notariusza można odczytywać jako wymogi służące po części „odmiennej” identyfikacji, a mianowicie jako osoby fizycznej, co do której identyfikacja jej nazwiska następuje na podstawie akt stanu cywilnego oraz jako osoby urzędowej, notariusza podpisującego sporządzoną czynność notarialną w wymaganej formie notarialnej z zachowaniem przepisów prawa o notariacie. Można przeto zapytać, czy obie „identyfikacje” mają ten sam walor oraz doniosłość prawną przy ocenie zachowania wymogu podpisu notariusza na sporządzonym przez niego dokumencie notarialnym. Innymi słowy, czy zachodzi *iunctim* identyfikacji nazwiska notariusza przyjętego w akcie stanu cywilnego, a złożonego przez niego na powyższym dokumencie notarialnym.

Decydującą w tej mierze odpowiedź znajdujemy w ocenie wymogów formalnych aktu notarialnego dokonanej przez E. Drozda. Autor ten jednoznacznie wskazuje, że kwalifikację wymogu „podpisu notariusza” nie można ograniczać tylko do przepisu art. 92 § 1 pkt 9 pr. o not., ale także należy uwzględniać nakaz płynący z treści art. 92 § 1 pkt 3 pr. o not.²⁶. Dowodem stwierdzającym, że akt został sporządzony przez notariusza (art. 91 pr. o not.), jest zawarcie w akcie imienia i nazwiska notariusza oraz wskazanie siedziby jego kancelarii²⁷. Jeżeli zatem nastąpi zmiana dotychczasowego nazwiska notariusza po zawarciu przez niego związku małżeńskiego, wyłącznym dowodem identyfikującym „nowe”, zmienione nazwisko jest akt małżeństwa. Jednakże identyfikacja ta odnosi się w pierwszym rzędzie do przymiotu personalnego osoby fizycznej w rozumieniu prawa cywilnego, a niekoniecznie w takiej samej mierze do tej osoby jako notariusza będącego osobą urzędową, mającą przymiot osoby zaufania publicznego. Na gruncie prawa o notariacie identyfikacja notariusza jako wymóg zachowania formy aktu notarialnego jest bardziej złożona, niż wynika to

²⁵ Por. art. 61 ust. 1 i art. 62 pr.a.s.c.; K. P i a s e c k i, [w:] *Kodeks rodzinny...*, s. 27; A. M a c z y Ń s k i, *Znaczenie prawne aktu małżeństwa...*, s. 318-319.

²⁶ E. D r o z d, *Forma...*, s. 25-26.

²⁷ E. D r o z d, *Forma...*, s. 22.

z domniemań aktu stanu cywilnego. Przede wszystkim identyfikację personalną notariusza sporządzającego akt notarialny wyznaczają:

1) zawarcie w akcie (najczęściej w komparacji aktu) imienia i nazwiska notariusza oraz wskazanie siedziby jego kancelarii,

2) złożenie własnoręcznego podpisu,

3) posłużenie się pieczęcią urzędową, którą opatruje notariusz wypis aktu notarialnego, o tożsamej treści jego nazwiska ze złożonym podpisem.

Jeżeli wskazane nazwisko oraz złożony podpis nie są aktualne wobec zmiany nazwiska potwierdzonego aktem małżeństwa, to z punktu widzenia wymogów prawa o notariacie nie oznacza samo przez się braku identyfikacji notariusza sporządzającego akt notarialny jako osoby posługującej się w rzeczywistości innym nazwiskiem. W szczególności posłużenie się w sporządzonym akcie notarialnym nazwiskiem rodowym, a nie potwierdzonym aktem małżeństwa, nie musi wzbudzać jakiejkolwiek wątpliwości co do identyfikacji tegoż notariusza. W związku z tym godzi się podkreślić, iż:

1) przez zawarcie małżeństwa oraz zmianę nazwiska notariusz nadal zachowuje przymiot notariusza w rozumieniu prawa o notariacie,

2) przez złożenie podpisu następuje identyfikacja notariusza,

3) posłużenie się przez notariusza nazwiskiem rodowym, zarówno w komparacji aktu, jak i przy podpisie, w minimalnym stopniu nie wywołało żadnych wątpliwości co do identyfikacji osoby notariusza sprawującego swój urząd,

4) zmiana nazwiska nie podważa charakteru zawodowego notariusza.

Wskazane elementy formalne aktu notarialnego bez jakiejkolwiek wątpliwości identyfikują osobę notariusza jako sporządzającego akt notarialny. Uznanie podpisu notariusza nazwiskiem nie odpowiadającym aktowi stanu cywilnego, który to dokument stanowi wyłączny dowód zdarzeń w nim stwierdzonych (art. 4 pr.a.s.c.), pozwala mimo tego uchybienia na dokonanie identyfikacji tegoż notariusza bez jakiejkolwiek wątpliwości co do tożsamości osoby sporządzającej akt notarialny. Uchybienie to nie pozbawia aktu charakteru dokumentu urzędowego²⁸.

²⁸ Nie oznacza to, że notariusz przy sporządzeniu aktu notarialnego zachował szczególną staranność zawodową. Zaniechanie zmiany pieczęci urzędowej oraz posługiwanie się nowym nazwiskiem po sporządzonym akcie małżeństwa stanowi z pewnością przewinienie zawodowe rodzące odpowiedzialność dyscyplinarną (por. art. 50 pr. o not.).